

УДК 37.013.42

Н. І. Корпач – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки Волинського національного університету імені Лесі Українки;
І. І. Сидорук – аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

Структура готовності майбутнього соціального педагога до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин

*Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки
ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті проаналізовано змістову суть понять: готовність, готовність фахівців до професійної діяльності, готовність до соціально-педагогічної діяльності, готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин. На основі авторського визначення готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин запропоновано структуру готовності студента до вказаної діяльності.

Ключові слова: майбутні соціальні педагоги, психоактивні речовини, профілактика, готовність, готовність фахівців до професійної діяльності, готовність фахівців до соціально-педагогічної діяльності.

Корпач Н. И., Сидорук И. И. Структура готовности будущего социального педагога к профилактике употребления детьми психоактивных веществ. В статье авторы анализируют смысловую сущность понятий: готовность, готовность специалистов к профессиональной деятельности, готовность к социально-педагогической деятельности, готовность будущих социальных педагогов к профилактике употребления детьми психоактивных веществ. На основе авторского определения готовности будущих социальных педагогов к профилактике употребления детьми психоактивных веществ предлагается структура готовности студента к указанной деятельности.

Ключевые слова: будущие социальные педагоги, психоактивные вещества, профилактика, готовность, готовность специалистов к профессиональной деятельности, готовность специалистов к социально-педагогической деятельности.

Korpach N. I., Sydoruk I. I. Structure of Readiness of Future Social Workers to the Prophylaxis of the Use of Psycho-Active Substances by Children. The semantic essence of concepts: readiness, readiness of specialists to professional activity, readiness to social-pedagogical activity, readiness of future social teachers to the prophylaxis of the use of psycho-active substances by children are analysed in the article by author. The author presents an author determination of readiness of future social teachers to the prophylaxis of the use of psycho-active substances by children. The structure of readiness of student to the indicated activity is offered in this article.

Key words: future social teachers, psycho-active substances, prophylaxis, readiness, readiness of specialists to professional activity, readiness to social-pedagogical activity.

Постановка наукової проблеми та її значення. Успішність на ринку праці залежить не тільки від тієї освіти, яку отримали випускники вищих навчальних закладів, тобто сукупності знань, умінь і навичок, а й від наявних у них здібностей та здатностей, які забезпечують успішне спілкування з людьми та вплив на них, захист та відстоювання своєї думки, знаходження і генерування нової інформації та ін. Усі ці здатності зумовлені такою характеристикою молодого фахівця, зокрема соціального педагога, як готовність до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз літератури доводить, що проблема готовності студентів – майбутніх спеціалістів – до професійної діяльності була предметом дослідження багатьох учених. Так, загальні питання готовності людини до діяльності розкривають М. І. Дяченко, Л. А. Кандибович, Є. О. Климов, Р. Д. Санжаєва та ін. Психологічній готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності присвячені праці Ю. Ю. Бойко, О. В. Хрущ-Ріпської та ін. Різні аспекти готовності до професійної педагогічної діяльності розглядали Л. В. Григоренко, А. Й. Капська, А. Ф. Ліненко та ін. У низці наукових праць розкрито специфіку формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності загалом (В. Ш. Масленнікова, О. В. Тюптя) та різних її видів:

профілактики агресії (І. А. Гайдамашко), роботи з громадськими організаціями (О. В. Лісовець), взаємодії з девіантними підлітками (М. О. Малькова) тощо.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що питання профілактики вживання психоактивних речовин розкриваються переважно в таких аспектах: професійні функції майбутнього психолога (Н. Ю. Самикіна), педагога (В. А. Гетьман, В. М. Приходько), вчителя-предметника (Н. П. Пихтіна) та ін. Питанням підготовки соціальних педагогів до профілактичної антинаркотичної діяльності присвячено окремі публікації періодичних фахових видань, тоді як готовність спеціалістів у галузі профілактики психоактивних речовин не була об'єктом спеціального аналізу.

Актуальність означеного питання зумовлена й тим, що виникає потреба досконалого обґрунтування феномену готовності майбутнього соціального педагога до профілактики вживання ПАР.

З огляду на вищезазначене, **мета статті** – обґрунтувати суть понять “готовність” та похідних від неї тлумачень, сформулювати власне визначення готовності майбутнього соціального педагога до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин і показати його структуру.

Виклад основного матеріалу. З аналізу психолого-педагогічної літератури ми можемо констатувати, що поняття “*готовність*”, незважаючи на його широку вживаність, не має однозначного трактування. Так, А. Ф. Ліненко [5] характеризує готовність як особливий психологічний стан, який виникає на етапі підготовки людини до початку в діяльності, а Н. Ю. Самикіна [9] розглядає стан готовності як актуалізацію та пристосування можливостей для успішних дій у певних умовах, тобто в ситуації реальної діяльності, а не можливої чи передбачуваної. Означена суперечність знімається, коли дотримуватися диференціації означеного стану готовності на: тривалий (функціональний), що діє і виявляється постійно, та тимчасовий, так званий “передстартовий стан”.

Враховуючи вказану можливість володіння активністю особистості на стадії підготовки до діяльності різними часовими характеристиками, М. І. Дяченко та Л. А. Кандибович тлумачать означену категорію як “внутрішню налаштованість на виконання діяльності, що припускає зміну поведінки особистості, сприяє її активності, цілеспрямованості, доцільності дій, порівнянню передбачуваного, очікуваного результату діяльності з метою роботи, з діями” [4, 4]. Надалі ми говоритимемо саме про тривалу готовність як утворення, що піддається формуванню та має місце в процесі підготовки.

Вивчення наукової літератури дає змогу також констатувати, що поняття “готовність” досить часто вживається як синонім “психологічної готовності”. При цьому в дослідженнях багатьох учених (Ю. Ю. Бойко, К. С. Лисецький, Р. Г. Шакірова) психологічну готовність розуміють і як якість особистості, і як психічний стан, які дозволяють актуалізувати можливості особистості. Зокрема, Г. Б. Серих указує, що психологічна готовність до діяльності може означати “активний стан особистості, що викликає діяльність; ... якість, що визначає установки на професійні ситуації та завдання; передумову до цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості, ефективності...” [11, 78].

Водночас, попри певну неоднорідність у теоретичних підходах до інтерпретації феномену “готовність”, її розглядають у всіх дослідженнях як первинну й обов'язкову умову успішного виконання будь-якої діяльності.

Незважаючи на наявність у науковому обігу різних підходів та тлумачень до розуміння *готовності фахівців до професійної діяльності*, можна виокремити низку суттєвих ознак цієї категорії:

- 1) складне, багаточасове, цілісне й інтегральне утворення;
- 2) функціонує як інтегрована властивість, система компонентів, характеристик, якостей, змінних особистості майбутнього спеціаліста-професіонала;
- 3) містить такі основні компоненти:
  - мотиваційний (позитивне ставлення до професійної діяльності; володіння цінностями соціально-педагогічної діяльності; сформованість комунікативно-рефлексивних установок) [1, 12–13];
  - особистісний (сформованість професійно значущих якостей особистості, потрібних для самостійної фахової діяльності, – атракція, емпатія, толерантність, рефлексія та ін.) [3, 166–167; 6, 9];
  - когнітивний (сукупність загальних і спеціальних знань) та діяльнісний (уміння і навички, необхідні для кваліфікованого виконання професійних функцій і ролей, успішного вирішення комунікативних завдань у сфері міжособистісної взаємодії) [1, 12–13; 6, 9];

4) невідмінна передумова для опанування та швидкої адаптації до професійної діяльності, визначає її результативність, дає змогу професійно вдосконалюватися і безперервно підвищувати кваліфікацію [3, 166–167; 9, 55].

Ми з'ясували, що різноманітність підходів у дослідженні готовності фахівців до професійної діяльності проявляється також і в синонімічному вживанні понять “професійна готовність”, “професійна придатність”, “професійна компетентність”. Однак якщо говорити про придатність, то вона передбачає насамперед наявність здібностей, потрібних у майбутній діяльності, а готовність фахівця, згідно з А. Б. Белінською, охоплює і “професійну придатність” особистості (сукупність індивідуальних особливостей людини, здібностей та характерологічних рис, істотних для успішного професійного спілкування і діяльності, а також відсутність показників, що роблять неможливою участь людини в професійній педагогічній діяльності), і підготовленість до діяльності (знання, уміння і навички, придбані в процесі професійної підготовки) [12, 108].

Що ж до компетентності, то, на думку Р. В. Овчарової, це психологічний чинник, який охоплює вичерпні знання предмета й об'єкта діяльності; уміння розібратися в будь-якому нестандартному питанні, що стосується цієї діяльності; уміння і здатність пояснити будь-які явища, пов'язані з діяльністю; здатність точно оцінювати якість роботи та її результат. У такому розумінні готовність стосується насамперед особистісних особливостей професіонала. Отже, розвиток готовності створює підґрунтя для опанування фахівцем професійної компетентності. У контексті нашого дослідження ми використовуємо поняття “готовність” як більш відповідне в аспекті підготовки студентів у вищих закладах освіти.

Здобуті нами дані засвідчують, що складовою частиною професійної готовності є “готовність до соціально-педагогічної діяльності”. Н. М. Бібік розглядає це утворення як “відрефлексовану” спрямованість особистості на педагогічну професію. А. Й. Капська, описуючи зміст цього поняття, висловлюється як прихильник особистісного підходу, який полягає в тому, що педагог буде готовий до педагогічної діяльності за умови сформованості таких якостей особистості, як соціально-психологічні, емоційно-вольові, інтелектуальні, сенсорно-перцептивні та ін. Ми схилиємося до визначення цієї категорії, поданого Т. І. Меншиковою, котра вказує, що “*готовність до соціально-педагогічної діяльності* – це науково-теоретична, методична, соціокультурна оснащеність і прагнення суб'єкта педагогічної активності до зміни соціально-педагогічної реальності на користь особистості та суспільства на основі адекватних об'єктам, соціально-педагогічним системам і ситуаціям когнітивних схем їх сприйняття, розуміння, прогнозування розвитку та перетворення” [7, 7].

Безперечний інтерес у напрямі розгляду порушеної нами проблеми викликають дослідження готовності майбутніх соціальних педагогів до різних видів і сфер соціально-педагогічної діяльності, що висвітлені в роботах Р. Х. Вайноли, І. А. Гайдамашко, Ф. А. Тунгуз, З. З. Фалинської та ін. При цьому особливу увагу вимагає вивчення робіт, близьких до окресленої тематики, в яких здійснено обґрунтування вказаного особистісного утворення.

Так, аналіз літератури дав змогу з'ясувати, що питання професійної готовності до профілактики обґрунтовано насамперед у роботах власне педагогічного спрямування. Зокрема, Н. П. Пихтіна визначає професійно-педагогічну готовність майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів як “інтегративну властивість особистості педагога, що характеризується наявністю у суб'єкта профілактичного впливу відповідної *морально-психологічної позиції*, яка інтегрує професійний інтерес, виробничий обов'язок, принципову особистісну оцінку існуючих форм адиктивного досвіду та стимулює професійно-педагогічну потребу власного пошуку навчально-виховних шляхів педагогічної профілактики психоактивних речовин на основі набутих знань та практичного досвіду”.

Більш систематизоване визначення вказаної категорії знаходимо в дисертаційному дослідженні В. А. Гетьман, яка вважає, що професійна готовність майбутніх педагогів до роботи щодо профілактики наркоманії в підлітковому середовищі виражається в “сукупності особистісних і професійно-важливих якостей, спеціальних теоретичних знань, психолого-педагогічних умінь і навичок (аналітичних, прогностичних, рефлексивних, комунікативних, діагностичних, організаторських) і складається з методологічного, науково-методичного світоглядного та практичного компонентів” [2, 7]. Разом із тим, наведене визначення, на нашу думку, не відображає специфіки готовності майбутнього фахівця до якоїсь конкретної діяльності. Тобто воно може стосуватися будь-якої сфери педагогічної діяльності, а не лише такої вузько спрямованої, як профілактика. Аналогічне критичне зауваження

можна висловити і до визначення готовності до роботи з наркозалежними неповнолітніми, що його подає В. А. Поліщук, трактуючи як “прояв професійної компетентності майбутнього соціального педагога, яка є своєрідним синтезом професійних знань і вмінь, індивідуального стилю професійної діяльності, інноваційного, творчого підходу до роботи, педагогічної рефлексії” [8, 185]. Наведені тлумачення могли б виступати радше як трактування професійної готовності до педагогічної чи соціально-педагогічної діяльності. А тому й не відображають повністю суті того особистісного утворення, що має сформуватися в майбутнього соціального педагога – фахівця з профілактики вживання психоактивних речовин.

Досить успішну спробу усунути вказані недоліки знаходимо в роботах О. В. Тютюнник. Зокрема, дослідниця визначає готовність студентів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників як “специфічну професійну характеристику особистості, яка включає наявність спеціальних знань із проблеми наркозалежності і специфіки взаємодії з учнями старшого шкільного віку в контексті профілактики, спектру умінь, які необхідні для реалізації соціально-профілактичної діяльності, комплексу індивідуально-психологічних якостей і особливостей соціального педагога, прагнення до творчого пошуку найбільш ефективних шляхів, способів, технологій профілактичної діяльності, професійної спрямованості на профілактичну діяльність, активізацію внутрішніх резервів особистості, які забезпечують ефективне професійне функціонування спеціаліста” [13, 74].

Проаналізовані визначення дали нам можливість власного трактування поняття *готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин*, яке ми розуміємо як особистісно-професійне новоутворення майбутнього соціального педагога-превентолога, що становить складну цілісну систему, яка відображає позитивне ставлення і спрямованість фахівця на превентивну діяльність, володіння професійно значущими якостями для здійснення конструктивного впливу на особистість дитини для запобігання вживанню ПАР, збалансованість знань, умінь і навичок для профілактики вживання дітьми ПАР, а також дає можливість йому ефективно здійснювати професійну діяльність у цій сфері.

Виходячи з авторського трактування готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин, ми визначили такі *компоненти готовності* (мотиваційно-регулятивний, особистісний, когнітивний та діяльнісний), які співвіднесено з відповідними їм *критеріями* (мотиваційні тенденції у сфері превентивної діяльності; психологічні та індивідуальні властивості фахівця, що потрібні в соціально-професійній поведінці, пов’язаній із профілактикою вживання дітьми ПАР; професійна обізнаність у сфері профілактики вживання дітьми ПАР; сформованість базових компетентностей у сфері профілактики вживання дітьми ПАР), *показниками та рівнями* (оптимальний – високий, репродуктивний – середній, допустимо мінімальний – низький та недопустимий – критичний) готовності.

Показниками мотиваційно-регулятивного компонента готовності є ставлення майбутнього фахівця до профілактичної діяльності та до себе як її суб’єкта.

Показниками особистісного компонента готовності є: особливості емоційно-вольових процесів; властивості характеру; педагогічні здібності; комунікативні та організаторські уміння; нервово-психічна витривалість.

Показниками когнітивного компонента готовності є: сукупність знань у сфері профілактики (основи організації соціально-превентологічної служби; функціональні (посадові) обов’язки превентолога; методи дослідження в наркології і соціальній педагогіці тощо), їх повнота, глибина та усвідомленість.

Показниками діяльнісного компонента готовності є: компетентність у проведенні моніторингу досягнень і проблем дитини групи ризику наркотизації; компетентність у проектуванні соціально-педагогічного процесу у сфері профілактики вживання дітьми ПАР; компетентність в організації соціально-педагогічного процесу у сфері профілактики вживання дітьми ПАР; компетентність взаємодії з учасниками соціально-педагогічного процесу у сфері профілактики вживання дітьми ПАР; рефлексивна компетентність та компетентність професійної самоосвіти у сфері профілактики вживання дітьми ПАР.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин є результатом професійного

навчання та виховання, а також психологічної підготовки. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі сучасного стану готовності соціальних педагогів до вказаної діяльності та їхньої ефективної підготовки.

Література

1. Александров Д. Г. Социально-педагогические условия формирования готовности будущих офицеров к профессиональной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Александров Дмитрий Геннадьевич. – Н. Новгород, 2005. – 149 с.
2. Гетьман В. А. Формирование профессиональной готовности будущих педагогов к работе по профилактике наркомании в подростковой среде : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / В. А. Гетьман. – Ставрополь, 2009. – 20 с.
3. Гонеев А. Д. Подготовка учителя к коррекционно-педагогической деятельности с подростками / Александр Дмитриевич Гонеев ; [Моск. пед. гос. ун-т ; Курск. гос. пед. ун-т]. – М. : МПГУ, 2000. – 320 с.
4. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 176 с.
5. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.04 / Линенко Алла Францевна. – К., 1996. – 403 с.
6. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соц. педагогіка”. – Луганськ, 2006. – 20 с.
7. Меньшикова Т. И. Подготовка будущих социальных педагогов к работе с подростками, проявляющими агрессивное поведение : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика проф. образования” / Т. И. Меньшикова. – Волгоград, 2008. – 14 с.
8. Поліщук В. А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до здійснення профілактичної роботи щодо вживання наркогенних засобів неповнолітніх / В. А. Поліщук // Підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (30–31 жовтня 2003 р.) / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького ; за заг. ред. А. Й. Капської, С. П. Архипова. – Черкаси : ЧНУ, 2003. – С. 184–191.
9. Русакова Н. А. Готовность социального педагога к сопровождению замещающей профессиональной семьи / Н. А. Русакова [Электронный ресурс] // Современные направления развития педагогической мысли и педагогика И. Е. Шварца : материалы междунар. науч.-практ. конф., (1–2 июня 2009 г., г. Пермь). – Ч. I. – С. 55. – Режим доступа : http://shvarts.pspu.ru/sbornik_konf_list_55.html
10. Самыкина Н. Ю. Формирование личностной готовности психологов к первичной профилактике наркомании в среде старшеклассников : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Самыкина Наталья Юрьевна. – Калуга, 2002. – 258 с.
11. Серых А. Б. Формирование готовности педагога к работе с виктимными детьми / Анна Борисовна Серых ; Балт. ин-т экономики и финансов (БИЭФ). – Калининград : БИЭФ, 2000. – 156 с.
12. Социальные технологии урегулирования конфликтов (в подростковой среде) : учеб. пособие / под ред. А. Б. Белинской. – М. : Прометей, 2000. – 212 с.
13. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Тютюнник Ольга Вікторівна. – Черкаси, 2010. – 398 с.

Статтю подано до редколегії
11.03.2011 р.